

Олег Захаржевський, Роман Сітарчук
(Полтава)

МІФОЛОГІЯ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН У РОЗРІЗІ РАННІХ РЕЛІГІЙ

У статті розглянуто головні засади міфології давніх східних слов'ян. Розкрито зміст їх демонічних вірувань та язичництва як поняття. Охарактеризовані персоналії пантеону язичницьких богів.

Ключові слова: боги, вірування, демони, міфологія, слов'яни, язичництво.

The article deals with the main principles of the mythology of the ancient Eastern Slavs. The content of their demonic beliefs and paganism as a concept is revealed. The personalities of the pantheon of pagan gods are characterized.

Keywords: gods, beliefs, demons, mythology, Slavs, paganism.

На певному етапі у слов'ян, як і у багатьох інших народів, складається самобутній пантеон язичницьких богів. Доцільно звернутися до аналізу пантеону язичницьких богів, оскільки без вивчення цього питання неможливо уявити цілісну картину релігійних вірувань наших предків. Уже саме існування розвиненого пантеону богів свідчить про певний рівень культурного розвитку та відображає наступний період еволюції сприйняття світу. Якщо найдавніші культури існували у всіх народів світу, то далеко не всі вони мали досить розвинену та струнку систему язичницьких уявлень.

З історичного погляду язичницькі вірування були відображенням минулих доль народу, часто зберігаючись тривалий час і надовго, переживаючи ту дійсність, у межах якої виникли. В історії народу поступово змінювалася обстановка його життя. Нові умови часто породжували нові вірування, але традиційні вірування продовжували існувати поруч з ними, взаємно взаємодіючи та трансформуючись. Релігійно-магічні концепції накладалися одна на одну, і разом вони утворювали складний мозаїчний образ різних ідей, що переймалися від покоління до покоління (Лозко, 1994, с. 24-25).

Будь-яка міфологія, безперечно, підкреслює релігійну самобутність народу. Але було б помилкою відривати слов'янське язичництво від загальносвітових процесів розвитку міфів. У слов'янському язичництві, відбилосся прагнення людей зрозуміти і протистояти навколишньому світу. Формою спілкування стали магічні обряди. Люди намагалися відігнати, відлякати ворожі сили, просили про добробут, лікування від хвороби, про майбутній урожай. У давніх слов'янських міфах відображалися реальні образи, які люди відтворювали з природи. Найперших міфах зустрічалися геоморфічні

форми, де небо вважалося полем або морем, на якому розташовувалися сонце, місяць та зорі, а хмари асоціювалися з лісами, дібровами та скелями. Також, сонце зображувалося як сокіл та інші тварини. У подальшому ці образи стали отримувати людську форму. Основними силами природи, які в слов'янських віруваннях персоніфікувалися, були сонце, вогонь, вода та земля (Кучера, 2016, с. 54-65).

Можливо, найбільше ми знаємо про культ сонячних божеств кохання, шлюбу та родючості. Їхня популярність підтверджується великою кількістю їх імен, наприклад, у слов'ян (Ярило, Лада, Кострома, Хор, Дош-бог, Тур тощо). Культ цих божеств пережив запровадження християнства і дожив донині, частково опосередковано, як численних ігор та хороводів. Щорічне відродження сонця та взагалі пробудження природи (як й осіннє завмирання) супроводжувалося галасливими святами з вінками, квітами, танцями, співом та іграми. Ці весняні та літні свята на честь сонця та істот, що наповнюють природу – лише приватний приклад релігійного та містичного ставлення давніх слов'ян до природи Сонце обожнювалося під назвою Дажбога, і навіть Хорса; зберігач стад Велес чи Волос спочатку теж був сонячним богом (Гейштор, 2015, с. 159-161).

Східні слов'яни поклонялися також Стрибогу, богу вітрів і бурь, пов'язаного із сонячним культом. Бог Ярило ніс відповідальність за проростання хлібних злаків, Купало відповідав за дозрівання плодів, Суд відав людськими долями, Чур охороняв межі між полями та всілякі кордони. Значення деяких богів залишається загадковим. Такі як Троян, що чотири рази згадується в «Слові про похід Ігорів», і Семаргл, якого найчастіше вважають богом насіння та рослин. Були в слов'янському пантеоні та богині: Мокош – богиня зібраного врожаю та ворожінь, Лада – хранителька домашнього вогнища та покровителька шлюбу; Леля – богиня весняного розквіту природи; Денниця – уособлення Ранкової зірки. Богині Карна та Желя уособлювали найважливіший для язичника похоронних обряд: вони відповідали за плач по померлому і вогонь похоронного багаття. Богиня Морена мислилася як богиня темних сил природи – зими, холодів, можливо, і смерті (Костомаров, 1994, с. 213-215).

У східних слов'ян богом-батьком Всесвіту вважався Род, який дав життя всьому суццюму, зокрема й богам, й уособлював чоловічу силу. У давніх слов'ян важливим божеством був Перун який відігравав роль одного з найважливіших, символізуючи силу, владу і захист. Його зображували як могутнього воїна зі стрілами чи молотом у руках, готового відстояти народ від небезпеки. Основна сфера впливу Перуна – це боротьба з ворогами землі та обережний стежок за порядком у природі. Вірування у Перуна мало велике значення для слов'ян,

оскільки вони сподівалися на його захист від негараздів та загроз. Часто Перун згадується у фольклорних творах та легендах як бог, який переборює злих сил і приносить перемогу своєму народу. Наприклад, у «Слові о полку Ігоревім» згадується Перун як захисник князя та його воїнів у боротьбі з ворогами (*Слов'янські вірування ..*, 2009, с. 60).

Крім віри в різноманітних вищих і нищих богів, східні слов'яни вірили в велику кількість різноманітних духів, добрих і злих. Віра в «упирів і берегинь», не дивлячись на те, що по часові виникнення вона була однією з перших, продовжувала існувати і в більш пізньому часі. В ній відобразилося первісне представлення людей про те, що в навколишньому світі діють злі й добрі духи. Ці духи знаходилися в стані неперервної боротьби один з одним. До злих духів слов'яни відносили «упирів» – вампірів, які начебто нападали на людей, оживляли мертвяків, могли переродитися в дорослу людину, дитину або тварину і нанести шкоду всьому живому на землі. Їм протистояли так звані добрі духи «берегині», що охороняли життя і спокій людини і матеріальне її благо. Люди намагалися всіляко допомогти в цій боротьбі, шляхом заклинань проти злих духів, носили амулети-обереги (*Давні слов'яни ..*, 2012, с. 171-172).

Міфологія слов'ян також була пов'язана з різноманітними обрядами та традиціями. Наприклад, щорічні свята, як Масляна та Іван Купала, були пов'язані з міфологічними переконаннями й обрядами. На Масляну слов'яни приносили жертви вогню, щоб змусити зиму відступити і зустріти весну з теплом та світлом. Івана Купала, свято, що відзначалося влітку, мало сильні зв'язки з природною плодючістю та водою. Люди брали участь в традиціях, пов'язаних з водою, палінням вогнів та весільними ритуалами, що символізували надію на плодючість та веселощі. Також слід зазначити, що в слов'янській міфології існувала концепція світу, який був упорядкований у троїстість. Його складали верхній світ, середній світ (людський світ) та підземний світ. Кожен з цих світів мав свої божества та життя (Лозко, 1994, с. 25-26).

Отже, еволюціонізуючи, народні вірування відчували на собі вплив складних і різноманітних історичних чинників, серед яких були і внутрішні соціально-економічні та культурні зміни, і зовнішні, зумовлені зв'язками з іншими народами. Кожне окреме вірування; кожен обряд є, як правило, продуктом складної дії всіх цих і пізніших історичних умов. Вивчаючи проблему релігійних вірувань, необхідно розкривати коріння зародження цієї форми вірувань, простежити історію її розвитку та зрозуміти причини збереження. Релігія є світоглядом, світовідчуттям народу, а також відповідна поведінка та специфічні культові дії. Головною ознакою релігійних вірувань та обрядів є віра у надприродне, що виступає характерною рисою будь-

якої релігії. Обряд, ритуал можна назвати релігійно-магічним тільки в тому випадку, якщо він заснований на вірі у надприродне. Якщо такої віри немає, то це традиція, якій можна приписувати зв'язок із релігійними уявленнями у минулому.

Стародавні релігійні культури, видозмінюючись, поступово вишикувалися в струнку систему пантеону язичницьких божеств, які були яскраво описані в міфологічних сюжетах слов'ян. Існування язичницького пантеону, зокрема, та міфології, загалом, безсумнівно, говорить про високий рівень світогляду та світовідчуття нашого народу.

Джерела та література

1. Гейштор А. Слов'янська міфологія : монографія. Київ : КЛЮ, 2015. 416 с.
2. Давні слов'яни. Археологія та історія : навч. посіб. / Н. С. Абашина та ін. Київ : Стародав. світ, 2012. 366 с.
3. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
4. Кучера Т. М. Релігієзнавство : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2016. 95 с.
5. Лозко Г. Українське язичництво. Київ : Укр. центр духов. культури, 1994. 92 с.
6. Слов'янські вірування. Писемні джерела до вивчення курсу «Релігієзнавство» для студентів гуманітарного факультету денної форми навчання : навч. посіб. / уклад. В. О. Артюх. Суми : Вид-во СумДУ, 2009. 130 с.

УДК 94(=16)

Вікторія Дудіна, Роман Сітарчук
(Полтава)

ПОХОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯН У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ АВТОРІВ

Проаналізовано гіпотези та бачення античних авторів щодо походження слов'ян. Розглянуто теорії зарубіжних істориків на основі археологічних, лінгвістичних, антропологічних та гідронімічних даних.

***Ключові слова:** автори, анти, венеда, походження, склавіни, теорії, чинники.*

The author analyzes the hypotheses and visions of ancient authors regarding the origin of the Slavs. The theories of foreign historians based on archaeological, linguistic, anthropological and hydronymic data are considered.

***Keywords:** authors, anti, venuses, origin, sclavins, theories, factors.*

Готський історик VI ст. Йордан, який був досить добре ознайомлений із слов'янським світом, поруч із венедами називає склавінів та антів, але будучи під впливом більш ранніх історичних джерел (до IV ст.) також залишає за слов'янами стару загальну назву